

یادگیری جامع‌اندیشی
راهنمای تفکر نقاد در برنامه‌ی آموزشی

جرالد نویسیج

ترجمه‌ی مریم آقازاده و اکبر سلطانی

نشر اختران

نویسک، جرالڈ ایم - Nosich, Gerald M	سرشمه
یادگیری جامع اندیشی: راهنمای تفکر نقاد در برنامه‌ی آموزشی / جرالڈ نوسیح ترجمه‌ی مریم آفازاده و اکبر سلطانی ویراستار: پیام بزدانی	عنوان و نام پدیدآور
تهران: اختران، ۱۴۰۱.	مشخصات نشر
۳۰۴ ص:، صورت: نوجاوا، ۲۱، ۱۴، ۱۲ ص. م.	مشخصات ظاهری
۹۷۸-۹۶۴-۲-۷-۳۰۴-۷	شابک
فیبا	وضعیت فهرست نویسی
Learning to Think Things Through: A Guide to Critical Thinking Across the Curriculum, 2012	یادداشت
کتابنامه	یادداشت
راهنمای تفکر نقاد در برنامه‌ی آموزشی	عنوان دیگر
تفکر انتقادی - راهنمای آموزشی Critical thinking -- Study and teaching	موضوع
آموزش و پرورش - رویکرد میان‌رشته‌ای Interdisciplinary approach in education	
آفازاده، مریم، ۱۴۵۱ - مترجم	شماره افزوده
سلطانی، اکبر، ۱۳۳۵ - مترجم	شماره افزوده
بزدانی، پیام، ۱۳۳۷ - ویراستار	شماره افزوده
LB۱۵۹-۳	رده‌بندی کنگره
۱۵۲/۳۷۰	رده بندی دیویی
۸۷۶۷۳۹۰	شماره کتابشناسی ملی
فیبا	اطلاعات رکورد کتابشناسی

نشر اختران

یادگیری جامع اندیشی

راهنمای تفکر نقاد در برنامه‌ی آموزشی

جرالڈ نوسیح

ترجمه‌ی مریم آفازاده و اکبر سلطانی

ویراستار: پیام بزدانی

طرح جلد: ابراهیم حقیقی

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

این کتاب با کاغذ جامبی چاپ شده است

کارگر جنوبی - خیابان پانهمهر - پلاک ۱۵۲ ط ۱ تلفن: ۶۶۴۱۰۳۲۵ و 090Akhtaran
www.akhtaranbook.ir - Insta: akhtaranpub - akhtaranbook@yahoo.com

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲-۷-۳۰۴-۷

همه‌ی حقوق محفوظ است

بها: ۱۱۰۰۰۰ تومان

تفکر نقاد یا نقادانه‌اندیشی مقوله‌ای است که — دست‌کم سخن‌راندن از آن — کم‌کم دارد در «فضای فکری» جامعه‌ی ما باب می‌شود. در مفیدن بودن آن هم تقریباً همه، و مشخصاً سیاست‌گذاران و دست‌درکاران امر آموزش، دست‌کم به زبان متفق‌القول‌اند؛ و حتی آموزش آن را تشویق می‌کنند. — دست‌کم به حرفه. حالا اینکه آیا این سخنرانان و دست‌درکاران و سیاست‌گذاران در کنار روشن و دقیق و جامع و عمیقی از تفکر نقاد دارند و آن را خود نیز به کار می‌گیرند یا نه، البته بحث دیگری است. به عبارت دیگر اینکه خوب و مستدل و نفاذانه اندیشیدن لازمه‌ی زندگی در جهان امروزی ماست امری است پذیرفته‌شده؛ اما اینکه تفکر نقاد چیست و چی نیست و — مهم‌تر — کجا و چگونه باید آن را به کار بست، خوب، ظاهراً آن قدرها هم روشن نیست. از قبضه در کتابی که در دست دارید یک فصل کامل به اینکه تفکر نقاد چیست اختصاص داده شده، بنابراین شاید بهتر است در این یادداشت مختصر بیشتر به این موضوع بپردازیم که: تفکر نقادانه چی نیست.

۱. تفکر نقادانه «حل مسئله» یا «مشکل‌گشایی» (problem Solving) نیست. حل مسئله یعنی هنگامی که یک وضعیت موجود داریم و می‌خواهیم به وضعیت بهتری برسیم، بنابراین دنبال راه‌حل‌هایی می‌گردیم و تلاش می‌کنیم از بین انواع راه‌حل‌ها بهترین را انتخاب کنیم. مثلاً اورژانس بیمارستانی که من در آن کار می‌کنم برای رسیدگی به ۳۰ تا ۴۰ مراجع ظرفیت دارد ولی در حال حاضر ۱۰۰ بیمار عمدتاً مبتلا به کووید ۱۹ در آن بستری‌اند. در نتیجه ناچار بیماران را روی برانکار یا حتی زمین خوابانده‌اند. این وضعیت موجود یا «مسئله»ی من است. حالا می‌خواهم به وضعیت مطلوب‌تری برسم، یعنی مثلاً اینکه دست‌کم ناچار نباشیم کف اورژانس پتو بینیم و بیماران را روی آن بخوابانیم. اینجا من باید بینم چه راه‌حل‌هایی برای مسئله‌ام ممکن است و از بین آن‌ها بهترین را انتخاب کنم. به این تعبیر، مقوله‌ی حل مسئله بیشتر از جنس تفکر خلاقانه است

تا تفکر نقاد، البته وقتی می‌خواهیم مسئله‌ای را حل کنیم به اطلاعات نیاز داریم و اطلاعات به دست آمده را باید براساس معیارهای تفکر نقاد ارزیابی کنیم، ولی در هر حال حل مسئله زیر مجموعه‌ی مقوله‌ی تصمیم‌گیری است نه زیر مجموعه‌ی آن تفکر نقادانه‌ای که موضوع بحث ماست.

۲. تفکر نقادانه «تصمیم‌گیری» (Decision making) نیست. اهل فلسفه عموماً

مقوله‌ی تعقل و عقل را به دو شاخه‌ی عقل نظری و عقل عملی تقسیم می‌کنند. عقل نظری با استدلال‌ها و گزاره‌ها (یا به تعبیر عام‌تر جمله‌ها) سروکار دارد. بررسی می‌کند که آیا برای فلان گزاره‌ای که کسی نوشته یا می‌گوید دلیل آورده یا نه، و اگر آورده استدلالش را تجزیه و تحلیل و ارزیابی می‌کند. تفکر نقاد از این جنس است، یعنی از مقوله‌ی عقل نظری. اما تصمیم‌گیری زیر مجموعه‌ی عقل عملی است، یعنی آنچه با اعمال و رفتار افراد سروکار دارد، و بررسی می‌کند که فلان عمل به مصلحت یا به نفع ماست یا نه. مثلاً اینکه آیا من پزشک در شرایط همه‌گیری کووید ۱۹، برای دیدن پدرم به خانه‌اش بروم یا نه؟ اگر بروم، خطر مبتلا شدن پدرم هست و اگر نروم، ممکن است پدرم آزرده خاطر شود. اینجا عقل عملی را به کار می‌گیریم و به این نتیجه می‌رسیم که بهتر است عجلاناً به دیدن پدرم نروم. یا مثلاً فرض کنید من سیاست‌گذار باید تصمیم بگیرم که در این وضعیت همه‌گیری، الان واکسن بخرم یا دو ماه دیگر؟ اگر با تأخیر واکسن بخرم، هزینه‌ی کم‌تری از بودجه‌ی عمومی مصرف می‌شود، اما مرگ‌ومیر بیش‌تر خواهد بود. این‌ها مسائلی است مربوط به عقل عملی که چنان‌که می‌بینید با سود و زیان، با مصلحت‌اندیشی و تصمیم‌گیری برای تحقق حداکثر مطلوبیت سروکار دارد، نه با اصطلاحاً فلسفه‌ورزی و تفکر نقادانه.

۳. تفکر نقادانه «سواد رسانه‌ای» (Media literacy) نیست. سواد رسانه‌ای به‌طور

کلی یعنی درک نحوه‌ی اثرگذاری رسانه‌های ارتباطی، همه‌ی رسانه‌ها، اعم از اینترنت و تلویزیون و رسانه‌های چاپی و غیره، اساساً محمل انتقال پیام‌های مختلف‌اند. مقصود از فرستادن این پیام‌ها هم اقناع مخاطب است: برای خریدن فلان محصول، برای واکسن زدن یا نزدن، رأی دادن به

آن یا آن نامزد انتخاباتی و مانند این‌ها، این کار رسانه است. و رسانه این کار را هم به واسطه‌ی متن و گفتار و استدلال انجام می‌دهد، هم — بیش‌تر — با تصویر و صوت و جلوه‌های ویژه و ترفندهای اثرگذاری غیر مستقیم. در مورد اول، یعنی هنگامی که رسانه از متن و گفتار و نهایتاً استدلال برای اقناع مخاطب استفاده می‌کند، مهارت‌های تفکر نقادانه به کار می‌آید و با استفاده از آن‌ها می‌توان این متن‌ها و گفته‌ها و استدلال‌ها را واکاوی و ارزیابی کرد. ولی در مورد دوم چنین نیست. مثلاً در یک تیزر تلویزیونی؛ تصاویر به دقت نورپردازی و تدوین شده‌ای می‌بینید از کلبه‌ای در دل طبیعت زیبا و میزی با غذاهای رنگارنگ و خانواده‌ای که خوش و خندان دارند غذا می‌خورند، و آوازی می‌شنوید در ستایش فلان برند برنج. در نتیجه دفعه‌ی بعد که به فروشگاه می‌روید، وقتی چشمتان به نشان تجاری آن برنج خاص می‌افتد، آن صحنه و حسن و حال خوشایندش در ذهنتان تداعی می‌شود و به سمتش کشیده می‌شوید. اینجا دیگر «اقناع» نه مستقیم و با استدلال، بلکه به واسطه‌ی برانگیختن امیال و احساسات صورت می‌پذیرد و ارتباط مستقیمی با تفکر نقادانه ندارد. به این تعبیر می‌توان گفت تفکر نقادانه یکی از مهارت‌های پایه‌ای سواد رسانه‌ای است، اما معادل آن نیست و سواد رسانه‌ای شامل بسیاری از مهارت‌های دیگر هم می‌شود.

۴. تفکر نقادانه را نباید با «نظریه‌ی انتقادی» (Critical Theory) اشتباه گرفت. «نظریه‌ی انتقادی» اصطلاحی است در اطلاق به یک جنبش مشخص فلسفی با گرایش مارکسیستی که در دهه‌ی ۱۹۳۰ در آلمان پا گرفت و هدفش نقد وضعیت موجود اجتماعی و فرهنگی، دادن آگاهی و سپس تغییر آن است. نه نقد کلی استدلال‌ها در گفتار و نوشتار چنان‌که موضوع تفکر نقادانه است. درک و به‌کارگیری این نظریه مستلزم دانش زمینه‌ای در زمینه‌های مختلف، مثلاً اقتصاد سیاسی و آرای مارکس و هرمنوتیک و غیره است و مبانی فلسفی آن هم با تفکر نقادانه فرق می‌کند.

در مورد تفکر نقادانه تعریف‌های متعددی وجود دارد که در فصل اول این کتاب مفصلاً به آن‌ها پرداخته شده و هر یک مبنای رویکردها یا «الگو» های مختلفی است. این کتاب بر مبنای الگوی ریچارد پل تدوین شده که تفصیل آن را می‌توانید در کتاب‌های همین «مجموعه‌ی تفکر نقاد» نشر اختران ببینید (مشخصاً در کتاب ریچارد پل و لیندا آلدِر به نام تفکر انتقادی: تدابیری برای آگاهانه زیستن و خوب آموختن، ترجمه‌ی اکبر سلطانی و مریم آقازاده) در الگوی ریچارد پل، هر تفکری متشکل از عناصر یا مؤلفه‌های ثابتی است؛ به این معنا که هر وقت فکر می‌کنیم پرسشی مطرح است، اطلاعاتی مورد استفاده قرار می‌گیرد، دیدگاهی داریم، استنتاج‌هایی می‌کنیم، استدلالاتی را رعایت می‌کنیم، و از برخی مفروضات و مفاهیم و کلمات کلیدی استفاده می‌کنیم. پل این الگو را جهان‌شمول می‌داند و معتقد است که آن را می‌توان در هر «بافتار» (Context) یا زمینه‌ای به کار گرفت؛ مثلاً تاریخ، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و غیره. وجه مشخصه‌ی کتاب یادگیری جامع‌اندیشی، آموزش نحوه‌ی پیاده کردن این الگو به دانشجویان و مدرسان در بافتارهای مختلف آکادمیک و رشته‌های درسی است. از این حیث، این کتاب می‌تواند به نوعی مکمل کتاب ریچارد پل و لیندا آلدِر دانست.

دکتر اکبر سلطانی

مسئول گروه تفکر نقاد ابن سینا

فهرست

۱۷.....	برای معلم
۲۹.....	برای دانشجویان
۳۳.....	فصل یکم: تفکر نقاد چیست؟
۳۳.....	برخی تعریف‌های تفکر نقاد
۳۴.....	برخی ویژگی‌های مهم تفکر نقاد
۳۴.....	تفکر نقاد تأملی است
۳۵.....	تفکر نقاد معیارمند است
۳۵.....	تفکر نقاد مؤثق است
۳۶.....	تفکر نقاد مستلزم خردورزی است
۳۷.....	سه بخش تفکر نقاد
۳۸.....	طرح پرسش‌ها
۴۱.....	پاسخ‌یابی منطقی
۴۳.....	پذیرفتن نتایج
۴۷.....	تفکر نقاد چه چیزی نیست
۴۷.....	تفکر نقاد و منفی‌نگری
۴۹.....	تفکر نقاد و احساسات
۵۳.....	موانع تفکر نقاد
۵۳.....	تصور جهان بر اساس رسانه‌های خبری
۵۶.....	تصور جهان بر اساس فیلم‌ها، تلویزیون، تبلیغات و مجله‌ها
	طرز فکر همه یا هیچ (سیاه و سفید)، طرز فکر «ما در برابر آن‌ها»
۵۷.....	طرز فکر قالبی
۵۸.....	ترس‌ها

۵۸	برخی از رویه‌های آموزشی که مانع تفکر نقاد است
۵۹	موانع عمیق‌تر و فراگیرتر تفکر نقاد
۵۹	خون‌مخوری
۶۱	الگوهای رشدی تفکر
۶۲	تعهد‌ها و تجربه‌های شخصی پیشین
۶۵	چقدر به تفکر نقاد نیاز داریم؟
۶۵	سطح تصمیم‌گیری‌های کاربردی
۶۵	سطح ذهن‌آگاهی
۶۶	سطح مفهوم‌ها
۶۸	تجربه‌ی یادگیری جامع‌اندیشی
۷۰	قدم نخست: واضح‌سازی با I-SEE
۷۳	انعطاف‌پذیری I-SEE
۷۶	قالب تفکر نقاد
۷۷	مرور اجمالی این کتاب
۷۹	دستاوردها
۸۰	موضوع‌هایی برای نگارش
۸۱	سرگذشت خود را تعریف کنید
۸۲	تمرین‌های فصل ۱
۹۱	فصل دوم: مؤلفه‌های استدلال
۹۱	اصول مقدماتی تفکر نقاد
۹۲	مؤلفه‌های استدلال
۹۴	هدف (مقاصد، پیامدهای مطلوب، نیت، کارکرد)
۹۵	پرسش موردبررسی (مسئله، موضوع، نکته)
	مفروضات (پس‌زمینه‌ی نظری)
۹۷	چیزی که بدیهی تلقی می‌شود، پنداشت)
۹۹	استلزام‌ها و پیامدها (آنچه منتج می‌شود، هزینه‌ها و مزیت‌ها)
۱۰۰	اطلاعات (داده‌ها، شواهد، مشاهدات)
۱۰۱	مفهوم‌ها (انگاره‌های شکل‌دهنده، مقوله‌ها)
۱۰۴	نتیجه‌گیری‌ها، تفسیرها (استنتاج‌ها، راجح‌ها، تصمیم‌های اتخاذشده)

۱۰۵	دیدگاه (چهارچوب مرجع، زاویه‌ی دید)
۱۰۸	بدیل‌ها (سایر احتمال‌ها، گزینه‌ها، انتخاب‌ها)
۱۱۰	باقتار (زمینه، پس‌زمینه)
۱۱۲	تحسم مؤلفه‌ها
۱۱۳	سه مؤلفه‌ی دیگر استدلال
۱۱۳	دلایل
۱۱۳	ادعاها (قضاوت‌ها)
۱۱۴	فرضیه
۱۱۵	یک مؤلفه‌ی گمراه‌کننده: مُسلمات
۱۱۷	تحلیل استدلال با استفاده از مؤلفه‌ها
۱۱۸	استفاده از مؤلفه‌ها: فرایند اولیه‌ی تحلیل
۱۱۹	کاربست مؤلفه‌ها: منطق موضوع
۱۲۱	تحلیل موضعی که با آن‌ها مخالفید
۱۲۲	نمونه: جامع‌اندیشی درباره‌ی منطق ازدواج
۱۲۸	اعتماد به فرایند
۱۲۹	دستاوردها
۱۳۰	موضوع‌هایی برای نگارش
۱۳۱	سرگذشت خود را تعریف کنید
۱۳۲	تعرین‌های فصل ۲
۱۴۳	فصل سوم: تفکر نقاد در حوزه‌ها یا رشته‌های آموزشی
۱۴۴	تعریف‌ها و اجزای تفکر نقاد: به‌کارگیری در رشته‌ی آموزشی
	تفکر زیست‌شناختی، تفکر جامعه‌شناختی،
۱۵۰	تفکر فلسفی، تفکر موسیقایی
۱۵۲	منطق حوزه یا رشته‌ی مطالعاتی
۱۵۲	حوزه یا رشته‌ی مطالعاتی چیست؟
۱۵۳	مفهوم «منطق رشته»
۱۵۵	منطق یک رشته از چه چیزی تشکیل شده است؟
۱۶۰	یادگیری واژگان تخصصی رشته
۱۶۰	اندیشیدن در قالب واژگان تخصصی رشته
۱۶۲	مفهوم‌های بنیادین و تعیین‌کننده

۱۶۳	درک مفهوم‌های بنیادین و تعیین‌کننده
۱۶۷	استفاده از نقشه‌ی مفهومی برای نمایش ارتباط‌های منطقی
۱۶۹	پرسش / مسئله‌ی مرکزی درس
۱۷۵	دیدگاه رشته‌ها
۱۷۹	موانع تفکر نقاد در رشته
۱۸۰	روایت‌های پس‌زمینه‌ای، منطق پس‌زمینه‌ای
۱۸۳	«چیزهای درسی»
۱۸۴	اعتماد به رشته
۱۹۰	هنگامی که مخالف هستید
۱۹۰	دستاوردها
۱۹۲	موضوع‌هایی برای نگارش
۱۹۲	سرگذشت خود را تعریف کنید
۱۹۳	تمرین‌های فصل ۳
۲۰۱	فصل چهارم: معیارهای تفکر نقاد
۲۰۲	وضوح
۲۰۳	بحث
۲۰۵	موانع: دشواری‌های وضوح
۲۰۶	دستیابی به وضوح پیش‌تر
۲۰۷	درستی
۲۰۷	بحث
۲۰۸	موانع: دشواری‌های درست‌اندیشیدن و تشخیص آنچه درست است
۲۱۰	نحوه‌ی درست‌تر اندیشیدن
۲۱۰	اهمیت، مربوط بودن
۲۱۱	بحث
۲۱۱	موانع: دشواری‌های تمرکز بر آنچه اهمیت دارد
۲۱۲	تمرکز بر آنچه مهم است
۲۱۲	کفایت
۲۱۳	بحث
۲۱۵	موانع: چیزهایی که نمی‌گذارد به حد کفایت در مورد چیزی بیندیشیم

۲۱۶.....	نحوه‌ی استدلال کافی
۲۱۷.....	عمق و وسعت
۲۱۷.....	بحث
۲۲۰.....	موانع: دشواری‌هایی استدلال عمیق و وسیع
۲۲۱.....	فراتر رفتن از سطح مسائل، رسیدن به دیدگاه وسیع‌تر
۲۲۱.....	دقت
۲۲۱.....	بحث
۲۲۲.....	موانع: دشواری‌های دقیق بودن
۲۲۳.....	چگونه دقیق‌تر باشیم
۲۲۳.....	درک و درونی‌سازی معیارهای تفکر نقاد
۲۲۳.....	دیگر معیارهای تفکر نقاد
۲۲۴.....	معیارهای تفکر غیرنقاد
۲۲۶.....	ارزیابی با استفاده از مؤلفه‌ها
۲۲۶.....	فرایند مقدماتی ارزیابی استدلال
۲۲۸.....	خواندن نقادانه
۲۲۹.....	خواندن و معیار اهمیت
۲۲۹.....	مطالعه برای کسب اطلاعات
۲۲۹.....	مطالعه به قصد لذت
۲۳۰.....	فهرست بررسی معیارها
۲۳۲.....	خواندن و شنیدن
۲۳۲.....	دستاوردها
۲۳۳.....	موضوع‌هایی برای نگارش
۲۳۴.....	سرگذشت خود را تعریف کنید
۲۳۵.....	تمرین‌های فصل ۴
۲۴۱.....	فصل پنجم - جمع‌بندی مطالب و پاسخگویی به پرسش‌های نقادانه
۲۴۲.....	فرایند محوری تفکر نقاد در یک رشته
۲۴۴.....	فراتر رفتن از فرایند محوری
۲۴۶.....	تقلیل فرایند محوری
۲۴۷.....	متفکر نقاد شدن
۲۴۹.....	ویژگی‌های شخصیتی متفکر نقاد